

- 7 Мовша Г.Г. Нові дані про антропоморфну реалістичну пластику Гринілля // Археологія. 1973. №11.
- 8 Дмитриева Н. Творчество народа. Искусство. 1948. №5.
- 9 Гемерин С. Ковры // Искусство. 1996. №1.
- 10 Бутник-Сіверський Б.С. Українське радянське народне мистецтво (1917-1941). К., 1966. Т.1. Іл.
- 11 Біленький П.О. Скарби петліллі. К.: Мистецтво, 1974.
- 12 Кранчєско Я. Щоб не зупинився гончарний круг // Чарівне веретено. Львів: Каміляр, 1990. С.12-14.
- 13 Силько П. Ковровое искусство // Искусство 1948. №6.
- 14 Манучарова Н.Д. Декоративно-прикладне мистецтво Української РСР. К.: Видавництво Академії архітектури УРСР, 1952. Іл.

Olha Novytska

FOLK ART OF SOVIET PERIOD IN 1940S AND 1950S UNDER IDEOLOGICAL PRESSURE OF "NOVATORSHIP"

The article considers some problems in development and functioning of Ukrainian Folk Art of 1940s and 1950s under conditions of ideological pressure. The author provides a series of examples, being the products of folk crafts, created at the mentioned epoch and proves the influence of easel painting, strong indoctrination and voting campaign poster style as "novator" tendencies in the folk art. The light is being thrown upon conditions of folk artists' work in artistic workshops and the influence of professional art upon their creativity.

Володимир Шнільчак

ХУДОЖНІЙ МЕТАЛ В АРХІТЕКТУРІ ІВАНО- ФРАНКІВСЬКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Металеві деталі стають надзвичайно важливими елементами архітектури Івано-Франківська початку ХХ століття. Захоплення металікою металу проявилось як у розширенні сфери його застосування: віконні ґрати, брами і огорожі, декоративні завершення будинків, кропштейни піддаш, огорожа сходових кліток тощо, так і в удосконаленні виконавської майстерності. Саме цей період фахівці розглядають як час розквіту художнього ковальства у Галичині [1; 2].

Означена тема є недостатньо вивченою. Частково її висвітлювали у своїх працях Л.І.Рач, Ж.Комар, І.Напчишин. Особливості розвитку художнього металу в Галичині на початку ХХ століття досліджували І.Жук, О.Пога, Р.Шмагало та ін. Проте останні, в основному, обмежувалися розглядом мистецьких процесів, що відбувалися у Львові. Інтерес до мистецтва початку ХХ ст. сьогодні не випадковий, оскільки ідеї художньо-естетичної системи модерну (в Галичині побутував термін "сецесія"), в основі яких лежала "мрія про гармонійний оновлений світ, в якому не буде місця відчуженню і деградації людини" [3, с.104], не втратили актуальності.

Розвиток ковальства в Івано-Франківську бере початок від заснування міста. Вже у XVII столітті воно мало розвинуту цехову структуру, в яку входив ковальський цех. За даними опису міста, у 1709 році в ньому проживало 5 ковалів [4, с.51]. Відомий краєзнавець Д.Головатий, вказуючи на активний розвиток ремесла в Станіславові у XVIII ст., зазначає, що якщо у 1729 р. налічувалося 12 цехів, то у 1792 – 16, у яких працювало 219 майстрів. Статут ковальського цеху, чисельність якого коливалася в межах 5–8 чоловік, затверджував рівень, досягнувши якого можна стати майстром. Наприклад, щоб стати мечником, підмайстер повинен був виготовити меч, який би “мав 12 віконечок”, рукоятку з насічкою, прикрашену міддю, гарні піхви для нього [5].

Активного розвитку ковальство набуло у другій половині XIX ст. Металеві вироби, які використовувалися в архітектурі, виготовлялися як промисловим шляхом, так і в окремих майстернях. Причому високохудожні декоративні елементи виконувалися, як правило, у невеликих майстернях. У кінці XIX ст. у сфері художнього ковальства в Галичині успішно функціонував ряд фірм: робітні Я.Дашека, С.Конопальського зі Львова, “Пістровича і Пумана” з Кракова [1] та ін. У Станіславові діяли слюсарні “Гид і спілка”, Я.Федоровського, майстерні Ю.Шерера, П.Ярошевського, залізне товариство “Фіш і брати Грюп” [6].

Великі об’єми робіт, викликані модою на художнє ковальство, призвели до того, що у містах Галичини тісно взаємодіяли і конкурували між собою як місцеві, так і закордонні фірми. Місцеві митці працювали під значним впливом мистецтва Львова, який був тоді столицею краю.

Імпульсом до ускладнення декоративних елементів з металу став стиль модерн. Деталь у ньому не просто емоційно наповнює архітектурні форми, а відіграє роль акценту. Митці модерну глибоко вивчають можливості матеріалу, по-новому відкривають красу його фактури. Естетичне кредо модерну реалізується у небаченій різноманітності форм, багатстві контрастних, нюансних поєднань матеріалів. В архітектурі початку XX ст. можна зустріти поєднання металу з деревом, штукатуркою, цеглою, природним каменем, склом. Модерн здається невичерпним у комбінаціях. Причому композиції зі скла і металу були вперше застосовані саме художниками модерну.

В Івано-Франківську збереглося кілька вулиць, обличчя яких визначають сецесійні споруди. Це, насамперед, вулиці Б.Лепкого, Генерала Гарнавського, С.Гординського. Цікаві фрагменти забудови цього періоду можна зустріти на вулицях Т.Шевченка, В.Чорновола, Л.Курбаса.

Незважаючи на втрату багатьох сецесійних зразків художнього металу (руйнування міста у 1916 році під час світової війни, незадовільне ставлення до цих пам’яток у радянські часи), в Івано-Франківську є без-

ліч прикладів раннього та пізнього модерну, різних напрямів цього стилю. Причому сецесійні решітки можна зустріти і на еклектичних будівлях. Яскравим зразком є вхідні двері, огорожа сходової клітки і газові світильники у будинку на вулиці Мазени, 14. Він збудований у 1864 році за проектом краківського архітектора Р.Меуса місцевим будівничим Я.Шпорицом. На початку ХХ століття була проведена значна реконструкція будівлі, внаслідок чого інтер'єр отримав ознаки стилю модерн [7, с.16]. Вхідні двері виконані повністю з металу. В них пропорційність і чіткий ритм декоративних елементів поєднані з вишуканими лініями решітки і виразними кованими вставками. В останніх мистці прагнули передати в металі красу природного листа. Рослинні мотиви є основними у вирішенні огорожі сходової клітки і красивих газових світильників у формі квітів. На внутрішній частині вхідних дверей зберігся фірмовий знак слюсарної майстерні Пестра Ярошевського, яка знаходилася на вулиці Грюнвальдській. Дослідники вважають, що саме з цієї фірми походить зразки слюсарного мистецтва найвищого ґатунку у нашому місті [6].

Дослідник львівської сецесії І.Жук зазначає, що цей стиль прийшов у Галичину із запізненням і до 1904 року використовувався лише в поодиноких архітектурних об'єктах [3]. Разом з тим, сецесійні елементи, зокрема ковані решітки, огорожі, з'являються раніше. Тобто на рубежі ХІХ – ХХ століть в Івано-Франківську була поширена практика поєднання еклектичної архітектури будівель з сецесійним оздобленням. Прикладом може служити будівля банку на вулиці Незалежності, 19, залізничний вокзал, ряд будівель на вулиці Мазени.

Характерною рисою художнього ковальства початку століття є велика різноманітність мотивів, особлива декоративна символічна орнаментика. Найбільш популярними в Івано-Франківську є зображення рослин. Переплетені стебла, листя, квіти утворюють надзвичайно цікаві, часом неповторні композиції. Причому можна зустріти як натуралістичне, так і стилізоване їх зображення. Часто зустрічаються зооморфічні мотиви.

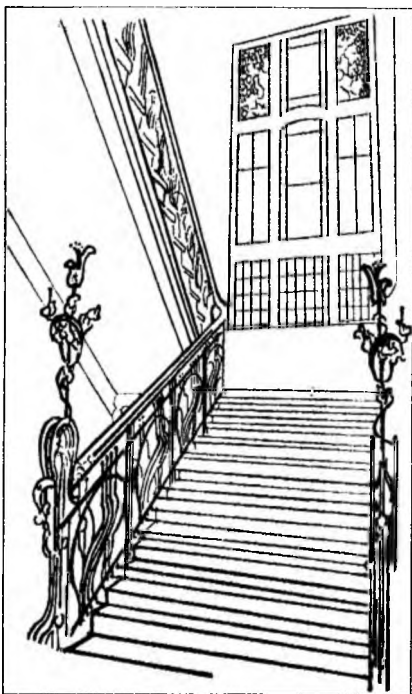

Рис. 1. Металеві поручні в будівлі на вул. Мазени, 14.

Стилізовані комахи, ігтахи стають основою композиції багатьох балконних решіток. Найбільш виразними з них є, на нашу думку, решітки на будинку на вулиці Чорновола, 26, Короля Данила, 20, Грушевського, 37.

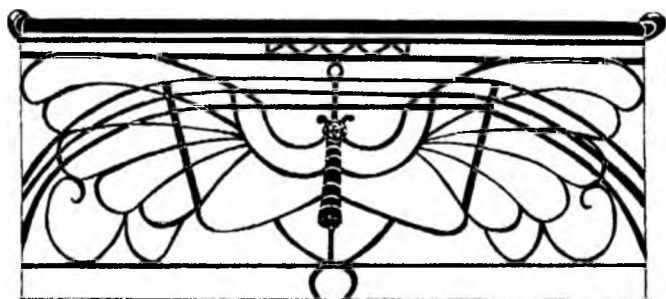

Рис.2. Балконна решітка. Вул. Короля Данила, 20.

Поряд з різноманітними геометричними мотивами, поширеними в Івано-Франківську, є композиції з художнього металу на музичну тематику. Це – балконна решітка в будинку на вулиці Січових Стрільців, 74, огорожа сходової клітки будівлі на вулиці Репіна, 8. Характерними мотивами для сецесійних композицій з металу є символіка природних сил – “бурхливі хвилі води і вітру, язички полум’я..., різноманітні кільця, уособлюючі солярну символіку...” [6, с.18].

Таким чином, на початку ХХ століття використання декоративних деталей з металу набуло значного поширення. Дуже популярними у Станіславові стали металеві огорожі перед будинком, значна частина яких сьогодні, на жаль, втрачена. Наприклад, на старих фотографіях вулиці Б.Лепкого бачимо суцільну лінію металевих огорож з обох боків. У зв’язку з розширенням вулиці вони були знесені. Фрагменти мистецьки виконаних сецесійних огорож збереглися на вулицях Шевченка, Шпитальній, Шопена та ін. Висока художня якість, складність і неповторність декору робила їх важливим елементом у системі вулиці. Художньою виразністю відзначаються огорожі на вулиці Генерала Тарнавського, в яких у єдиній композиції вдало поєднано метал і цеглу.

В архітектурі модерну часто застосовується для підкреслення входу новий елемент – дашок на металевих кронштейнах. Високим художнім та виконавським рівнем вирізняються вони в будівлях на вулицях Павлика, 23, Лепкого, 10.

Для нашого дослідження буде цікавим процес утвердження художнього металу в архітектурі на прикладі конкретного елемента. Наприклад, в’їзні ворота в будинок у другій половині ХІХ століття виконувалися в основному з дерева. Пізніше стають поширеними брами з невеликим вікопцем і металевою решіткою. Причому у декоративному

вирішенні решітки використовувались, як правило, одноманітні геометричні мотиви. Часом металева решітка відігравала другорядну роль у загальному вигляді воріт. На рубежі ХІХ–ХХ століть з'являються цікаві сценічні брами, в яких вдало поєднані дерево і метал. Модерн підкреслює красу загальної композиції. Металева решітка часто виступає у ній як декоративний акцент. Один з кращих прикладів таких брам можна побачити у будинку на вулиці Гетьмана Мазепи, 30. Декоративна пластичність дерева узгоджена у ній з вишуканими лініями металу. Причому саме решітка є головним декоративним елементом. Її можна розглядати як окремий мистецький твір. Вона вписана у видовжений по вертикалі восьмикутний проріз, і її композиція асоціюється зі скорпіоном.

На початку ХХ ст. у будинках часто зустрічаються брами, виконані повністю з металу. У більшості збережених зразків використано рослинні мотиви. Вишукана плавність стебел, листя, квіти утворюють неповторні композиції. Цікавим зразком є дводільні в'їзні ворота у будинку на вулиці Курбаса, 9, збудованому у 1906 р. [7]. Завершуються вони півциркульним прорізом. Строгі вертикальні лінії решітки переплітають стебла рослин з натуралістично виконаним листям. Угорі загальне вирішення брами завершується композицією-“вазоном” з квіткою соняха в центрі. Використані мотиви є близькими до народного декоративного розпису. Технічний рівень виконання дуже високий.

Тридільна брама будинку на вулиці Січових Стрільців, 54 з декоративно вигнутою перечкою має динамічну композицію, створену вертикальними лініями арматури і натуралістично виконаними рослинами, що примхливо п'ються. Як і в попередньому прикладі, простежується вплив народного

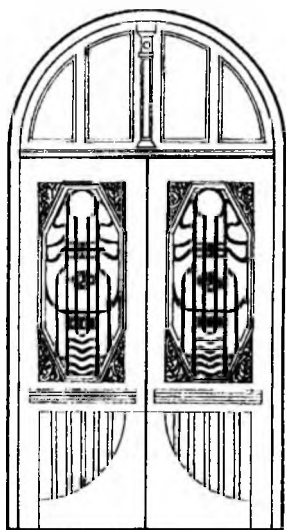

Рис. 3. Ворота. Житловий будинок на вул. Мазепи, 30.

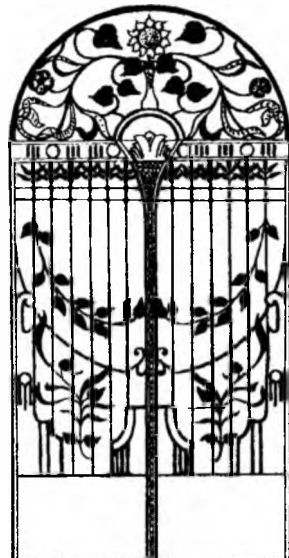

Рис. 4. Ворота. Житловий будинок на вул. Курбаса, 9.

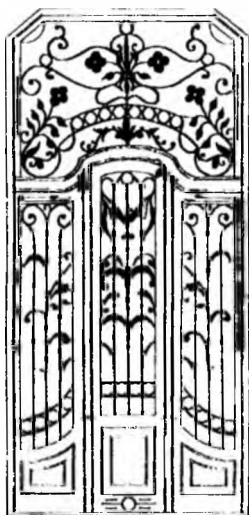

Рис. 5. В'їзна брама
будівля на вул. Січових
Стрільців, 54.

мистецтва. Є приклади брам із стилізованими елементами рослинного орнаменту (будинок на вулиці Гетьмана Мазепи, 8) і з традиційною для модерну символічною орнаментикою (будинок на вулиці Грушевського, 37). Слід відзначити занедбаний стан більшості збережених брам початку XX століття. В окремих випадках від них залишилися лише фрагменти.

У сецесійному архітектурному декорі умовно можна виділити два напрями. Першому притаманна декоративність, постійний пошук нового, різноманітність вирішень, мотивів, технік. Для другого характерні більш стримані риси композиції спрощуються, наближаються до класичних. Ці напрями ще називають раннім і пізнім модерном. Після 1910 року в архітектурі запановує другий напрям. Однією з перших споруд у Івано-Франківську, яка утверджувала його, можна вважати пасаж, збудований за проектом провідного архітектора віденської фірми "Гельмер і Фельмер" Г. Коншиця у 1904 році [8, с. 10]. У металевих конструкціях скляного даху простежуються риси естетики раннього машинізму. Пізніше цей напрям в архітектурі Станіславова активно пропонував архітектор Ф. Януш. За його проектами збудовані будівлі на вулицях Шевченка, 1 (Народний дім), Незалежності, 4 (готель "Київ") та ряд інших, в яких спостерігається принципово новий підхід до вирішення композицій з металу. Наприклад, у будівлі Народного дому, збудованого у 1913 році, балконна решітка це суцільний ритм вертикальних елементів, перерваний лаконічними декоративними вставками.

Після 1910 року простежується тенденція до зменшення використання кованих декоративних елементів. Для архітектури 20-30-х років притаманні риси функціоналізму з його естетикою прямих ліній, голих

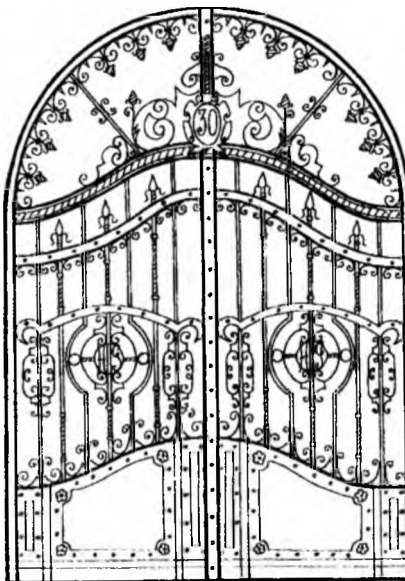

Рис. 6. Ворота Житловий будинок
на вул. Мазепи, 28

площин, відсутністю орнаментального декору [9]. І хоча в будівлях цього періоду зустрічаються вишукані елементи з металу – решітки на дверях, прапоротримачі, флюгери та ін., художній метал уже не відіграє тієї ролі у формуванні

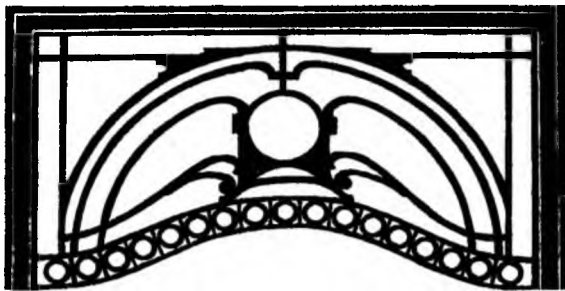

Рис. 7. Фрагмент в'їзної брами. Вул. Грушевського, 37.

архітектурно-художнього обличчя міста, як це було на початку ХХ століття. Композиційне вирішення згаданих елементів спрощується і позбавляється орнаментальних мотивів. У наступні десятиліття художнє ковальство повністю занепадає.

Таким чином, на початок ХХ століття припадає розквіт металевих архітектурного декору в Станіславові. Абсолютна більшість тразків – це ковані вироби. Елементи, виготовлені ливарним способом, зустрічаються рідко, зокрема на пероні залізничного вокзалу (деталі колон, кронштейни). Особливістю цього періоду є активна участь архітекторів, художників, скульпторів у створенні металевих декоративних елементів. Жорстка конкуренція між архітектурними фірмами, слюсарськими майстернями, а також принципи модерну, які спонукали до неповторних вирішень композицій, унікальності оздоблення, сприяли високому мистецькому рівню, різноманітності мотивів, технічних прийомів виробів художнього металу. Серед численних декоративних елементів в архітектурі їм належить особливе місце. Відіграючи важливу практичну і естетичну роль у предметно-просторовому середовищі Івано-Франківська, твори художнього ковальства стали візитною карткою стилю модерн.

1. Пога О. Проект пам'ятника Івану Левинському. Львів, 1997. 325 с.
2. Шпільчак Р. Досвід структуризації художньо-промислової освіти України // Мистецька школа в системі національної освіти України. Львів, 1999. С. 25-34.
3. Жук І. Архітектурний декор львівської сцени // Мистецькі студії. Львів, 1993. № 2-3. – С.104-111.
4. Грабовський В. Історія Івано-Франківська (Станіславова). Ч.1. Івано-Франківськ. 1999. 303 с.
5. Головатий М. До питання про історію художньої освіти в Станіславові. Івано-Франківськ, 1999 (рукоп.).
6. Комар Ж. Металопластика в архітектурі Станіславова початку ХХ століття // Своя хата. 1997. № 1-2. С.18-19.
7. Шпільчак В. Модерн в Івано-Франківську // Своя хата. 1997. №1-2. – С.14-17.
8. Папичини І. Пасаж Гартенбертів // Своя хата. 1997. № 1-2. С.10-11.

Volodymyr Shpilchak

METAL-WORKING DECORATION IN THE ARCHITECTURE OF IVANO-FRANKIVSK AT THE BEGINNING OF XXTH CENTURE

The article throws light on the stylistic peculiarities of metal-working decorative element in the context of development of architecture of Ivano-Frankivsk at the beginning of XXth century. As the result of the analysis of the different directions of style-modern in the architectural decor we can speak about the importance and place of metal-working decoration in the space-surrounding of the tow.

Василь Хомин

**ТВОРЧІСТЬ Т.КОПИСТИНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКЕ
САКРАЛЬНЕ МОНУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.**

Упродовж століть шідний розвиток українського монументального мистецтва паочно та переконливо засвідчив стилістичну, образотворчу еволюцію цього виду малярства, достойними спадкоємцями якого стали українські художники кінця XIX – початку XX ст.

Піднесення українського сакрального мистецтва наприкінці XIX – початку XX століття практично відкривало нову сторінку у творчості західноукраїнських художників. Створювалися різні мистецькі організації, серед яких відзначимо, зокрема, діяльність “Товариства для Розвою Руської штуки”. До цього об’єднання входили високопрофесійні художники, які, передусім, ставили собі за мету “... піднести нашу штуку і витворити руску школу...” (з реклами “Товариства” 1899 р.).

Пайбільшим замовником мистецьких творів була церква. Священики за допомогою парафіян проводили реставраційні роботи в дерев’яних храмах, замінювали знищені часом ікони новими, а якщо була можливість, то зводили нові муровані святині, які потребували внутрішнього оздоблення. Падзвичайно міцною була тоді співпраця архітекторів і художників. Практично не знаходимо жодної новозбудованої церкви, до оздоблення якої не були би залучені професійні різьбярї, позолотники, художники-іконописці. Всі інтер’єри оформлялися одним чи групою мистців, які в комплексі розробляли всі без винятку предмети у приміщенні споруди. Таким чином, храм поставав єдиним монументальним твором високодуховної та мистецької культури.

Виріпальну роль у подальшому розвитку малярства, як і всього західноукраїнського мистецтва, відіграв приплив свіжих творчих сил. На рубежі XIX – XX ст. в активне життя включився загін молодих